

ADRIAN VIRGINIUSE ELULOOST*

KAI TAFENAU

Adrian Virginiuse, XVII sajandi ühe olulisema eesti kirjakeele arendaja elu ja tegevuse uurimisel on olulisim allikas tema autobiograafia, mille ta pani kirja Vene vangistuses 9.–16. aprillil 1706, seega pisut rohkem kui kaks kuud enne hukkamist, olles selleks ajaks vangis vaevelnud juba aasta ja seitse kuud. 1858. aastal avaldati see elulugu Vene Läänemere-provintside Ajaloo ja Muinsusuurimise Seltsi väljaandes „Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurland's” ning sellest ajast peale on see olnud tänuväärt allikaks paljudele Virginiuse ja tema traagilise elusaatuse uurijaile. Vaid mõned neist¹ on pidanud aga mainimise vääriliseks, et selle Virginiusele omistatava eluloo trükiversioonis kõneldakse Virginiusest endast kolmandas isikus ja sellest võib leida märkusi, mis lubavad oletada, et tegemist pole mitte eluloo algversiooni, vaid referaadiga.

1858. aasta väljaande järgi pärineb seal trükitud elulugu Friedrich Konrad Gadebuschi käsikirjalise teose „Beweise zur Livländischen Adelsgeschichte” kolmandast osast, lk 755. Sisukorrast saame lisaks teada, et selle on Gadebuschi paberitest edastanud dr Carl Eduard Napiersky. Ja tõepoolest on C. E. Napiersky ja Johann Friedrich von Recke juba ligi 30 aastat varem ilmunud õpetlasteleksikonis Virginiusest kirjutades nimetanud põhi-allikaks tema autobiograafiat Gadebuschi eelmainitud käsikirjalises teoses, millest kolleegiumiassessor parun Moritz Wrangel neile lahkelt „täieliku väljavõtte” oli teinud (R/N 1832: 439).

Niisiis on oletus, et tegemist võib olla referaadiga, ka tekstivälist infot arvestades igati põhjendatud. Jääb veel ainult küsimus, kus see Gadebuschi korduvalt mainitud käsikirjaline teos tänapäeval asuda võiks. Saksa ajaloolane Christina Kupffer, kes on Gadebuschi jälgi ajanud nii Tartus Ajalooarhiivis kui ka Riias Läti Riiklikus Ajalooarhiivis, on esitanud põhjaliku ülevaate Gadebuschi pärandist (Kupffer 2004: 15–20) ning mainib seal ka seitsmeköitelist käsikirja „Beweise zur Livländischen Adelsgeschichte” ja kaheksaköitelist „Geschichte des Livländischen Adels”, paraku mõlemaid koos märkega „seni leidmata”. Tundub siiski, et ka kui tahes põhjalikul otsijal võib alati midagi kahe silma vahele jääda. Siinkirjutaja sai oma otsingutes abi kahest allikast: kõigepealt Indrek Jürjo EEVA-s antud ülevaatest F. K. Gadebuschi elust² – selles on öeldud, et 14 köidet Gadebuschi käsikirja „Geschichte des Livländischen Adels” asub Läti Riiklikus Ajalooarhiivis. Ja Tartus Ajaloo-

* Artikkel on valminud ETF-i grandid nr 7896 raames. Ehkki Adrian ise eelistas oma nime kirjutada kujul *Vergin* ning pidas just seda või nimekuju *Vargin* vanaks suguvõsa-nimeks (LVVA, f 214, n 6, s 144a/12, l 340), kasutan selles artiklis kirjanduses traditsioonilisemat nimekuju *Virginus*.

¹ Viimati Kristiina Ross (2003: 8), enne teda Friedrich Bienemann (1902: 75). Ühtlasi tänan Kristiina Rossi, kelle siiras huvi Adrian Virginiuse eluloo vastu ka mind nakatas ja selle dokumendi leidmiseni viis.

² http://www.utlib.ee/ekollekt/eeva/index.php?lang=1&do=autor_ylevaade&aid=19 (seisuga 7. I 2009).

arhiivis koostatud andmebaasist Eesti-aineliste materjalide kohta välisarhiivides³ selgus, et Gadebuschi „Geschichte des livländischen Adels mit den Beweisen zur livländischen Adelsgeschichte” asub tõepoolest Läti Riiklikus Ajalooarhiivis, Liivimaa rüütelkonna fondis, samal ajal kui tema ülejäänud selles arhiivis leiduvad materjalid võib leida Riia Ajaloo- ja Muinsusuurimise Seltsi fondist.

F. K. Gadebuschi „Beweise zur livländischen Adelsgeschichte”

Ning just nagu Virginiuse eluloo trükiversiooni juures viidatud, algab „Liivimaa aadli ajaloo juurde kuuluvate tõendite” kolmandas köites, numbrit 755 kandval leheküljel Adrian Virginiuse elulugu, kuid siin ei räägita enam kolmandas isikus, vaid eluloo algus kõlab: „Ich Adrian Vergin bin an dise mühsame Welt gebohren Anno 1663 d. 20ten Octobr. mitten in der Nacht, im Pastorat Camby, so drittehalb Meilen von Dorpat lieget.” – „Mina, Adrian Vergin, olen sellesse vaevarohkesse maailma sündinud 1663. aasta 20. oktoobril keset ööd Kambja pastoraadis, mis asub kahe ja poole miili kaugusel Tartust” (CV 1706: 320).

„Liivimaa aadli ajaloo juurde kuuluvad tõendid” kujutavad endast Liivimaa aadliperekondade kohta käivate dokumentide ära kirju. Virginit/Verginite suguvõsa puudutavate dokumentide valik algab Stettini Peeter-Pauli kiriku pastori J. G. Steinbrücki 1778. aastal koostatud von Virginit suguvõsa ajalooa. Enamik dokumente on seotud perekonna aadlipäritolu tõendamisega. Peatumata neil siin pikemalt, väärub siiski nimetamist Tartu ülikooli professori dr Andreas Virginiuse kaitsekiiri süüdistuse vastu, nagu oleks ta valatanud oma Pommeri aadlipäritolu kohta. Tegemist on ära kirjaga 1636. aastal Tartus ilmunud trükisest.

Eelmainitud kaitsekiirja ning kõik Adrian Virginiust puudutavad dokumendid on Gadebusch saanud 1783. aastal ooberstleitnant Verginilt ja need oma käega ümber kirjutanud. Adriani eluloole järgneb tema vapi kirjeldus, sellele omakorda tema naise Christina Elisabeth Kriegi elulugu, mida Adrian on kirjutama hakanud 26. aprillil 1706. Oma tulevase naisega oli ta muide tutvunud juba lapseas, kui nad 1675. aastal mõlemad Tartus Didrich Meißneri juures koolis käisid (CV 1706: 335; LVVA, f 214, n 6, s 144a/12, l 341). Naise eluloole järgneb ülevaade nende ühistest lastest: andmed sünni ja ristimise aja ning ristivanemate kohta. Gadebuschi kätte jõudnud käsikiri on katkenud kolmanda lapse juures (kokku oli neil seitse last: neli poega ja kolm tütar) poolelt sõnalt. Seejärel tulevad ära kirja Adriani vokatsioonikirjast, millega ta 1687. aastal Otepää pastoriks kutsuti, ning väljavõte Liivimaa kindralkubernerite kantselei 1698. aasta 17. septembri protokollist Adriani palvega tema aadlikupäritolu tõendada koos vastava palvekirjaga.

Adrian Virginiuse *Curriculum vitae*

Elulugu ise koosneb kümnest alapeatükist: „Sünd ja esivanemate päritolu”, „Vanemad”, „Esivanemad”, „Ristimine”, „Haridus”, „Õpingud välismaal”,

³ Andmebaas on kõigile huvilistele kättesaadav Ajalooarhiivi kodulehel: <http://www.eha.ee/estica/>

„Tööd enne avalikku teenistusse asumist”, „Avalikku teenistusse asumine”, „Abielu”, „Saatus”.

Mida uut sisaldab see elulugu trükiversiooniga võrreldes? Võib öelda, et trükiversioonis on enamik daatumeid ja sündmusi edasi antud, algversioon on aga värvikamas keeles, sisaldab rohkem hinnanguid ja mõni sündmus on pikemalt lahti kirjutatud. Väikese täienduse võib leida ka Adriani isa Andreas Virginiuse eluloo kohta: Adrian nimetab tema surmakuupäevana 20. aprilli 1701, seni on valdavalt esitatud ebamäärasem daatum.⁴ Teistegi esivanemate kohta on käsikirjas põhjalikumad andmed: Virginius läheb oma vanavanavanemateni välja, esitades nende nime ja ameti.

Eluloolist

Täiendust saavad ka mõned Adrian Virginiuse enda eluloolised seigad. Lapse- ja kooliea kohta võiks trükiversioonis ilmunule lisada, et enne kui isa otsustas oma andeka poja Tartusse eraõpetaja juurde saata, õpetas ta Adriani seitsmendast eluaastast alates kodus, kus poiss õppis ladina ja saksa keeles lugema ja pisut ka kirjutamist (CV 1706: 322). Pastoriamet huvitanud Adriani maast madalast, nii et ta juba päris lapseeas tihtipeale pastorit mängis ja teistele sama vanadele lastele saksa ja eesti keeles jutlust pidas (CV 1706: 324).

Oluline osa Virginiuse tegemistes tundub käsikirjalise eluloo järgi olevat olnud tollasel Liivimaa kindralsuperintendendil Johann Fischeril, kellega tal võis esimesi kokkupuuteid olla ehk juba selle poole aasta jooksul, kui ta õppis 1679. aasta septembrist järgmise aasta veebruarini Fischeri asutatud Riia lütseumis (Curriculum 1858: 119). Igal juhul kui ta pärast käevigastust 1683. aasta juunis Kielist isa kutsel koju pidi tulema, tegi Fischer tema isale Andreas Virginiusele ettepaneku, et Adrian võiks minna Riiga Piibli eestikeelse tõlkega tegelema (*die Ehstnische Version zu bewerkstelligen*). Ehkki Adrian ise oleks heal meelel hoopis Saksamaa ülikoolides oma haridusteed jätkanud (CV 1706: 326, vrd ka 328p), jäi isa kindralsuperintendendi ettepanekuga nõusse. Adriani sõnul seda varmamalt, et ta lootnud nõnda kokku hoida poja koolitamiseks kuluvat raha ning arvestanud sellega, et piiskopist sõber ja patroon aitab pojalt hiljem koguduse saada (CV 1706: 326). Selline arvestus polnudki päris alusetu: nii nagu Adriani esimene ülesanne kodumaal – tartukeelsete kooli- ja kirikuraamatute koostamine ja trükkitoimetamine – oli otseselt seotud Fischeri kavaga koolielu edendada (CV 1706: 326p), võib kindralsuperintendendi suunavat kätt märgata ka teiste Adriani elus pöördeliste sündmuste juures. 1685. aastal julgustab Fischer teda vastu võtma Rõngu pastori kohta, ehkki Adrianil endal mölgub ikka veel meeles õpingute jätkamine (CV 1706: 328p), ning soovitas teda Otepää pastori kohale nii 1687. kui ka 1692. aastal (CV 1706: l 332p, 335p). Olgu vaid lühidalt mainitud, et Rõngu pastoriks Adrian siiski ei saanud, vaid asus järgmisel aastal ametisse Puhjas (Curriculum 1858: 121), kus asutanud kiriku juurde kooli ning õpetanud seal ka ise talupoegade lapsi ning toonud ka vanemaid, juba täiskasvanud inimesi kooli ja lasknud neil katekismusetunde kuulata (CV 1706: 330).

⁴ EPL (1977: 464) dateerib tema surma enne 5. juunit 1701; sama daatum esineb ka nt EBL-is (1926–1929: 592). J. Fr. von Recke ja C. E. Napiersky (R/N 1832: 448) esitavad küll õige kuupäeva, 20. mai, kuid surma-aastaks on märgitud 1707.

Oma heas eesti keele oskuses Adrian ei kahelnud, kuid lisaks paljudele töödele, mis tänu sellele talle usaldati, tõmbas ta keeleküsimumustes üleolekut demonstreerides endale kaela ka palju sekeldusi. Virginiuse terav sulg on hästi tuntud, meenutagem kas või 1688. aastal puhkenud skandaali, kui Eestimaa konsistoriumi kätte sattus Bengt Gottfried Forseliusele adresseeritud kiri, milles Eestimaa vaimulike ja iseäranis Keila pastori ja Lääne-Harju praosti Anthon Heidrichi keeleoskust sugugi ei hellitatud (Pöldvee 1989: 604). Oma eluloos kirjeldab Virginius veel üht samalaadset juhtumit seoses Otepää pastori David Feigega.⁵ Sellel olid aga lausa traagilised tagajärjed. Eluloo lühiversioonis nenditakse napilt, et pärast David Feige surma kutsus kindralkuberner Jacob Johann Hastfer Virginiuse 15. detsembril 1687 uueks Otepää pastoriks. David Feige vend Samuel Feige oli tollal Tallinnas Niguliste kiriku diakon. Aga et toonane Tartu komandant Otto Reinhold Taube, kes oli ooberstleitnant parun Herman Bellinghauseni äi ja kindralkuberner Hastferi lähedane sugulane, esitas selle vokatsiooni vastu protesti, sai Otepää pastoriks hoopis senine Tartu saksa koguduse pastor Christoph Clajus, kes jäi teatavatel asjaoludel siiski elu lõpuni Tartusse ning Otepää pidi rohkem kui kuus aastat ilma korraliku pastorita läbi ajama (Curriculum 1858: 122). Käsi kirjas on Virginius selle vahejuhtumi tagamaid põhjalikumalt avanud. Nimelt oli ta pastor Feigega pisut enne tema surma tülli läinud, sest Feige oli ühes kindralsuperintendentile läkitatud kirjas tartukeelseid raamatuid rünnanud ning Virginiust kui raamatute autorit süüdistanud, et ta olla keelt moonutanud ega taotlevat oma tööga Jumala au jne. Fischer edastas kirja Virginiusele ja käskis vastata, mida Virginius nagu kord ja kohus tegigi, tõendades, et Feige pole võimeline selle asja üle otsustama, sest vähe sellest, et tegemist on Meißenist pärit inimesega (need aga ei oska nagunii eestikeelseid sõnu välja hääldada), pole Feige oma keeleõpingutega isegi veel algust teinud, rääkimata keele põhjalikust omandamisest jne. See vastus teinud Feigele palju tuskat, ta jäi varsti haigeks ja suri mõne nädala pärast. Seepärast kirjutanud David Feige vend Samuel Feige Virginiusele pika kirja ja süüdistanud teda, et ta on oma „kõlvatu sulega” ta venna tapnud. Ehkki Virginius talle omakorda üpris teravas toonis vastas, nii et Samuel Feige häbiga vaikima pidanud, lõppes asi siiski sellega, et Samuel Feige keeras koos oma venna lesega (kes elas veel Otepää pastoraadis ning oli samuti nõrdinud, et Virginius kõigele lisaks veel tema mehe asemele ametisse oleks pidanud tulema) Otepää aadlikud Virginiuse vastu üles, väites, et tegemist olevat tülinorijaga, kes kõigi inimestega riidu otsivat. Ning just see olnud põhjus, miks tema vokatsiooni vastu protesteeriti (CV 1706: I 332p–333p). Veel mitu aastat hiljemgi, kui Virginius teist korda Otepää pastoriks kutsuti ja 1694. aasta kevadel ka ametisse asus, polnud vana vimm aadlike südameis veel kustunud, nii et ta isegi kuningalt palus, et võiks Puhja edasi jääda. See polnud küll enam võimalik, kuid vähemalt Virginiuse enda sõnul jäid viimaks Jumala abiga ka tema vaenlased temaga rahule (CV 1706: 336–336p).

Virginiuse kannatustest Põhjasõja aastatel on eluloo trükis ilmunud versioonis ammendav ülevaade.

⁵ Saksimaalt Annabergist pärit David Feige oli Otepää pastor alates 1679. aastast kuni oma surmani 1687. aasta 8. juulil (EPL 1977: 223, kus täpset surmadaatumit pole küll antud, see selgub aga Virginiuse eluloost).

Tartukeelne kirikukirjandus ja Wastne Testament

Adrian Virginius oli 1680.–1690. aastatel üks kesksemaid tartukeelse kirjan-duse väljaandjaid Liivimaal. 1680. aastate keskpaigas ilmunud tartukeelset katekismust (1684) ning laulu- ja palveraamatut (1685) seostatakse tavaliselt Andreas Virginiuse, Marcus Schützi ja Lorenz Molleriga kui tõlkijatega ja Adrian Virginiuse kui trükkitoimetajaga (EBL 1926–1929: 592; Eestikeelne raamat 1525–1850: 99–101), Wastset Testamenti (1686) Virginiuste, Johann Nicolaus von Hardungi, Marcus Schützi ja Johann Heinrich Neubau nimega (EBL 1926–1929: 592; Eestikeelne raamat 1525–1850: 103).⁶

Adrian Virginius seevastu nimetab oma eluloos Andreas Virginiust, Schützi ja Mollerit vaid kui enamiku lauluraamatus ilmunud laulude auto-reid, kelle laulud küll hästi välja polnud tulnud (Curriculum 1858: 120). Elu-loo pikemas versioonis leidub ka selgitus: nad kasutanud palju murtud silpe ja täitesõnu (*daher sie sich vieler abgebrochenen Syllaben und Flickwörter bedienet*) (CV 1706: 327).⁷ Et tookord oli kiire, polnud tal võimalik seda viga parandada (CV 1706: 327), kuid hiljem, järgmises trükis tegi ta mõned lau-lud ise ümber ja lisas ka uusi ning need esitas ta juba enda omadena (Curri-culum 1858: 120).

Teiste nimetatud raamatute juures Adrian muid autoreid ei maini. Lühi-eluloo andmetele lisaks ütleb ta küll, et 1685. aasta septembris lasi Fischer Wastse Testamendi tõlget Riias revideerida ja tsenseerida. Tsensoriteks olid Fischeri enda kõrval Johann Nicolaus von Hardung, Andreas Virginius ja Marcus Schütz. Selle tsenseerimise juurde oli Fischer kutsunud ka mõned Eesti- ja Saaremaa pastorid, kes aga jäänud tookord tulemata. Wastse Testa-mendi korrektuur jäänud Adriani enda õlule (CV 1706: 327–327p; Curriculum 1858: 121).⁸ Neid andmeid kinnitab ka Regeri arveraamat (Dunsdorfs 1979: 177–182). Tundub siiski kahtlane, kas Adrian tõesti jõudis napilt kahe aasta jooksul ülejäänud raamatud ise tõlkida. Wastse Testamendi puhul on ühest küljest väga tõenäoline, et ta pidi kasutama oma isa tõlget, mis Adriani kodu-maale saabudes juba valmis oli (Curriculum 1858: 119).⁹ Seda enam, et hil-jem töötasid isa ja poeg koos ka Vana Testamendi tõlke kallal (Curriculum 1858: 122). Teisest küljest jälle on tähelepanuväärne, et kui ta lauluraamatu puudujääkidest rääkides otsesõnu ütleb, et tegemist ei olnud tema tõlgetega, võtab ta Wastse Testamendi lõikude eest, mida eesti keeles paremini oleks

⁶ Peamised allikad on seejuures 1715. aastal ilmunud tallinnakeelse Uue Testamendi eessõna (on tähelepanuväärne, et siin ei mainita Adrian Virginiust ühegi nimetatud raa-matu tõlkijana), Virginiuse eluloo trükis ilmunud variant ja Regeri arveraamat (Dunsdorfs 1979: 177–182). Käsitlustest võib leida erinevaid seisukohti tõlkijate, toimetajate ja korrek-torite töö ulatuse ja iseloomu kohta, olenevalt sellest, kes millist allikat on kasutanud: vt nt Sonntag 1817: 24; Westling 1893: 444; Reiman 1890: 42–43, 1907: 3; Aarma 1995: 36–37.

⁷ Sama on Adrian Virginius tunnistanud ka 1691. aasta tartukeelse kirikukäsiraama-tu eessõnas (Ikola 1983: 141).

⁸ Virginiuse nimetatud tsensoreid on 1715. aastal ilmunud tallinnakeelse Uue Testa-mendi eessõnas (lk bb) nimetatud Wastse Testamendi tõlkijateks. Regeri arveraamatu jär-gi otsustades luges ilmselt ka Johann Heinrich Neubau Wastse Testamendi korrektuuri (Dunsdorfs 1979: 180–181, vrd Aarma 1995: 37).

⁹ Ei saa ka märkimata jätta, et 1683. aasta alguseks oli Fischer kirjutanud ka Eesti-maa konsistooriumile, kelle valduses kuulu järgi samuti oli tartukeelse Uue Testamendi tõlge, palvega see liivimaalaste töö lihtsustamiseks Riiga saata (Tafenau 2006: 257). Kas on see märk sellest, et Liivimaal siiski polnud täielikku tõlget, või taheti seda kasutada võrdluseks olemasoleva käsikirjaga, jääb praeguses uurimisseisus lahtiseks.

saanud väljendada (Curriculum 1858: 120), vastutuse täielikult enda peale, tunnistades, et toona noore mehena ja tõlkimises algajana ei käinud tal jõud tööst veel üle (CV 1706: 327p). Lõplikku tõe selles küsimuses pole ilmselt enam võimalik välja selgitada, võib vaid nentida, et piir tõlkimise ja toimetamise vahel on ka teiste XVII sajandi lõpust ja XVIII sajandi algusest pärinevate tõlgete puhul ebamäärane.

Esmapilgul pisut üllatavana mõjub Virginiuse väide, et kindralsuperintendent Fischer oli 1685. aasta septembriks kutsunud ka mõned Eesti- ja Saaremaa vaimulikud Riiga Wastse Testamendi tsenseerimise juurde (CV 1706: 327p). Seni on Fischeri 1685. aastal tehtud ettepanekut pigem tõlgendatud nõnda, et eestimaalasi oodati Riiga tallinnakeelset Uut Testamenti revideerima. Nii või teisiti tookord Eesti- ja Saaremaa vaimulikud tõepoolest Riiga ei läinud (Westling 1893: 445–446; Aarma 1995: 37–38). Virginius paigutab Fischeri huvi tallinnakeelse Uue Testamendi vastu alles 1686. aastasse (Curriculum 1858: 121).

Piiblikonverentsid ja tallinnakeelne kirikukirjandus

Et Fischeri eestvedamisel hakati Riias 1680. aastate teisel poolel mõtlema ka tallinnakeelsete raamatute väljaandmise peale, on igati ootuspärane, et end tartu keeles tõestanud Adrianile ka siin rakendust leidis.

Virginiuse lühieluloost käsitlustes ehk enim tsiteeritud lugu, kuidas Johann Hornung 1687. aasta lõpul Puhjas tallinnakeelset Uut Testamenti tõlkis ja järgmisel aastal Fischerile puhtaks kirjutatud tõlke üle andis, samal ajal kui Adrian koos isaga Vana Testamendi kallal töötas, on lühieluloos ammendavalt edasi antud. Mõningast huvi võib pakkuda fakt, et kui Fischer 1694. aastal grupil pastoritel uue tallinnakeelse käsi- ja lauluraamatu käskis koostada (Curriculum 1853: 123–124), koguneti selleks sama aasta 4. septembriks Pilstverre (CV 1706: 337).¹⁰ Ilmselt kasutas Fischer siin piiblitõlkimistest tuntud taktikat – toimusid ju pastore ühisarutelud nii läti-, tartu- kui ka tallinnakeelse tõlke ülevaatamiseks.

Põhjalikumalt kirjutab Virginius tallinnakeelse Piibli revideerimiseks korraldatud konverentsidest Liepas (1686) ja Pilstveres (1687), ehkki ka nende kohta pole faktiliselt lisada rohkem kui ainult see, et lühendatud trükiversioonis on Liepa konverentsil osalejate seas jäänud mainimata Bengt Gottfried Forselius, kelle iseloomustuseks Virginius ütleb: „küll mitte vaimulik, ent eesti kooliasjas suurte teenetega mees” (*ein Politicus, aber umb die Ehtnische Schule wolverdienter Mann*). Forseliuse kohalolek Liepas on siiski muudest allikatest tuntud fakt.

Mahlakamad on Virginiuse hinnangud, kõigepealt Liepa konverentsi kohta: „Sellel konverentsil pidin ka mina osalema ja näitasin sinna kogunenud praostidele ja pastoretele, et nad seni pole eesti keelt mõistnud ning et tänase päevani Tallinnas trükitud eestikeelsed raamatud, nii palju kui neid ilmunud, on vigased; seetõttu peaks keele asjus kindlam põhi olema, kui piiblitõlkest asja tahetakse saada. See tegi nad peaaegu kõik minu vastu vaenulikuks

¹⁰ Pilstveres on 1694. aasta 27. septembril selle käsiraamatu eessõna ka allkirjastatud (Eestikeelne raamat 1525–1850: 127). Reiman (1907: 6) omistab peatöö käsiraamatu koostamisel Johann Hornungile.

ja nad panid hiljem kogu töö seisma, nii et Piibel pole tänase päevani eesti keeles ilmunud. (Välja arvatud õnnis Bengt Gottfried Forselius ja isand Magnus de Molin, kes kohe minuga ühte nõusse hakkasid, kuid ei tahtnud oma nahka turule viia), sest kuigi tõde ise oli minu poolel ja ma oma vastaseid konverentsil kohe avalikult veensin, ei tahtnud nad siiski, et arvataks, nagu oleksid nad varem eksinud, ning et üks nii noor mees (nagu mina tookord olin) neile tõde peaks õpetama. Niipalju oli sellest ometi kasu, et hakati natuke rohkem eesti keele väljendusviisile tähelepanu pöörama (*auff die Ehstnische Redens Arthen Achtung zu geben*) ega saadud enam nii väga tõrkuma hakata, kui eesti keeles tuli ette midagi, mida varem polnud tähele pandud” (CV 1706: 330p–331).

Pilistvere kohta: „[Pilistverre] tuli ka Hornung, praegune Karula pastor, kes oli minu poolel. Siin läksid asjad väheke leebemalt kui Liepas ja vanad pastoriisandad jätsid õiguse juba nii mõneski asjas noortele eestlastele¹¹” (CV 1706: 331p). Ning endale omases teravas toonis konverentsile järgnenud situatsiooni kohta: „[Eestimaa konsistoorium] esitas Tema Kuningliku Majesteedi Rootsi kuninga Karl XI juures kaebuse – mitte sellepärast, et neile oli tõendatud, et nad eesti keelt ei mõista ja pole seetõttu võimelised Piiblit tõlkima, vaid et kindralsuperintendent Fischer tahtvat uue tõlkega Lutheri tõlkest eemalduda ja selle algtekstiga siduda ning neid kohustada eestikeelset Piiblit tema järelevalve all Riias trükkima, mida aga kergemini ja mugavamini Tallinnas saavat teha” (CV 1706: 331p–332). Virginiuse tõlgendust ei saa siiski puhta kullana võtta: Eestimaa konsistooriumi materjalidest on selge, et alusteksti ja trükikoha küsimus olid päevakorral juba enne Liepa konverentsi¹² ning veel Liepas oli kindralsuperintendent ka kinnitanud, et tal pole midagi selle vastu, kui tõlge Tallinnas trükitakse.¹³

Huvitav on seejuures märkida, et Virginius mainib alusteksti probleemi ainult seoses tallinnakeelse Piibliga: nii seda, et Eestimaa konsistoorium protestis Lutheri tõlkest eemaldumise vastu, kui ka seda, et Hornung tõlkis Puhjas Uut Testamenti kreekakeelse teksti järgi. Mis keelest ta ise aga Uut Testamenti või koos isaga Vana Testamenti tõlkis, jääb ütlemlata.¹⁴ Ta ei väljenda ka muidu oma seisukohta, mis keelest Piiblit tõlkida tuleks, pigem jääb kõlama tema hool sihtkeele pärast ning valmisolek oma töid edaspidi parandada, kui kunagi veel võimalus peaks avanema.

See oli vaid lühike ülevaade Adrian Virginiuse kärpimata eluloos sisalduvast uuest teabest. Tegemist on värvika sissevaatega eesti kirjakeele kujunemise otsustavasse perioodi, mis lisaks keeleajalooga tegelejaile võiks huvi pakkuda ka laiemale uurijate ringile ning väärriks edaspidi kindlasti täieliku publitseerimist.

¹¹ „Eestlased” ei märgi siin mitte rahvust, vaid pigem seda, et kõnealused isikud pärinesid eesti keelealalt, lisaks võib siin sisalduda ka vihje nende heale keeleoskusele. Vrd Köpp 1959: 68, 77.

¹² Mõlemat mainitakse nt Liepa konverentsi saadikuile konsistooriumist instruksiooni asemel kaasa antud punktides, 12. VIII 1686 (Piiblikonverentsid 2003: 66–67).

¹³ Piiblikonverentsid 2003: 69: J. E. Bender Eestimaa konsistooriumile Liepa konverentsilt, 3. IX 1686.

¹⁴ 1691. aasta käsiraamatu eessõnas väidab ta küll, et 1686. aastal trükitud Wastne Testament oli tõlgitud alg-, s.t kreeka keelest (Ikola 1983: 140). Virginiuste tõlkemeetodi kohta üldiselt vt Ross (2003: 17–20).

Arhiivimaterjalid

LVVA = Latvijas Valsts Vēstures Arhivs (Lāti Riiklik Ajalooarhiiv), Riia

Kirjandus

- A a r m a, Liivi 1995. Tsensuur ja kirjasõna Eestis 16.–17. sajandil. – Uurimusi tsensuurist. Koostanud P. Lotman. (Eesti Rahvusraamatukogu toimetised IV). Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, lk 8–60.
- B i e n e m a n n, Fr[iedrich] 1902. Die Katastrophe der Stadt Dorpat während des Nordischen Krieges. Nebst zeitgenössischen Aufzeichnungen. (Bibliothek Livländischer Geschichte. III. Band). Reval: Verlag von Franz Kluge.
- Curriculum 1858 = Curriculum vitae Adriani Verginii Pastoris in Odenpee descriptum Dörpati ao. 1706. 9. Apr. (Aus Gadebusch (handschr.) Beweisen zur livl. Adelsgeschichte Th. 3. S. 755). – Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurland's. Hrsg. von der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der russischen Ostsee-Provinzen. Neunten Bandes erstes Heft. Riga: Nicolai Kymmels Buchhandlung, 1858, lk 118–125.
- CV 1706 = Curriculum Vitae Adriani Verginii, Pastoris in Odenpaeh, descriptum Dorpati Anno 1706. d. 9 April. – Beweise zur Livländischen Adelsgeschichte. Dritter Theil. Gesammelt von Friedrich Konrad Gadebusch (LVVA, f 214, n 6, s 144a/12, l 320–340).
- D u n s d o r f s, Edgars 1979. Pirmās latviešu bībeles vēsture. Minneapolis, Minn.: Latviešu ev.lut. baznīca Amerikā.
- EBL 1926–1929 = Eesti biograafiline leksikon. Toimetus: A. R. Cederberg jt. (Akadeemilise Ajaloo-Seltsi toimetused 2). Tartu: Loodus, 1926–1929.
- Eestikeelne raamat 1525–1850. Toimetanud E. Annus. (Eesti retrospektiivne rahvusbibliograafia. I osa). Tallinn: [Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus], 2000.
- EPL 1977 = Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918. Begonnen von P. Baerent. Hrsg. von M. Ottow, W. Lenz. Köln, Wien: Böhlau Verlag 1977.
- I k o l a, Osmo 1983. Vanhan etelävirolaisen käsikirjan esipuhe. – Sananjalka. Suomen Kielen Seuran vuosikirja, nr 25, lk 134–142.
- J ü r j o, Indrek. Friedrich Konrad Gadebusch (1719–1788). Jurist ja ajaloolane. – EEVA (Eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikogu). – http://www.utlib.ee/ekollekt/eeva/index.php?lang=1&do=autor_ylevaade&aid=19
- K u p f f e r, Christina 2004. Geschichte als Gedächtnis. Der livländische Historiker und Jurist Friedrich Konrad Gadebusch (1719–1788). (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, Bd. 18). Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag.
- K õ p p, Johan 1959. Kirik ja rahvas. Sugemeid eesti rahva vaimse palge kujunemise teelt. Lund: Eesti Vaimulik Raamat.
- Meie Issanda JEsusse Kristusse Uus Testament Ehk Jummal Ue Sädusse Sanna mis Pärast Issanda JEsusse Kristusse Sündmist pühast Ewangelistist ja Apostlist on ülleskirjutut / ja nüüd Ma Keel üllespantut Tallinnas. Tallinn: Trükkis Johan Kristow Prendeken, 1715.
- Piiblikonverentsid 2003 = Piiblikonverentsid ja keelevaidlused. Põhjaeestikeelse Piibli tõlkimise ajaloo (1686–1690). Allikapublikatsioon. Koostanud L. Pahtma, K. Tafenau. Toimetanud J. Beyer. (Ex fontibus Archivi Historici Estoniae I.) Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.

- Põldvee, Aivar 1989. Paar rännakut eesti kirjandusloo koiduhämaruses. – Keel ja Kirjandus, nr 9–10, lk 552–557, 604–611.
- R/N 1832 = Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland. Bearbeitet von J. Fr. von Recke und K. E. Napiersky. Vierter Band. S–Z. Mitau: Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn.
- Reiman, Willem] 1890. Eesti Piibli ümberpanemise lugu. Meie Piibli 150-aastase juubeli mälestuseks. Tartu: Trükitud K. A. Hermann'i kirjadega.
- Reiman, Willem] 1907. Adrian Verginiuse surma mälestuseks. – Sirwilauad. Eesti Rahwa Tähtraamat 1907. Üksteistkümmes aastakäik, lk 1–14.
- Ross, Kristiina 2003. Saateks. – Esimene Moosese raamat. Iobi raamat. Tõlkinud 1687–1690 Andreas ja Adrian Virginus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 5–23.
- Sonntag, Karl] G[ottlob] 1817. Versuch einer Geschichte der lettischen und esthnischen Bibel-Uebersetzungen. Riga: gedruckt bei Wilhelm Ferdinand Häcker.
- Tafenau, Kai 2006. Eestikeelsetest Uue Testamendi tõlkekäsikirjadest Ajalooarhiivis. – Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16/17. sajandil. II. (Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 12 (19)). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.
- Westling, Gustav Oskar Friedrich 1893. Vorarbeiten zu der esthnischen Uebersetzung des Neuen Testaments 1715. Eine kirchengeschichtliche Studie. – Mittheilungen und Nachrichten für die evangelische Kirche in Rußland, Bd. 49, N. F. Bd. 26, lk 433–454, 518–537.

Zum Lebenslauf von Adrian Virginus

Stichworte: Adrian Virginus, Geschichte der estnischen Schriftsprache, estnische Bibelübersetzung

Adrian Virginus (1663–1706) war einer der bedeutendsten Entwickler der estnischen Schriftsprache und Übersetzer von Kirchenliteratur ins Estnische in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Die Hauptquelle zu seinem Leben ist bis jetzt die 1858 in den „Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurland's" abgedruckte Autobiographie gewesen. Es handelt sich jedoch um eine gekürzte Version, denn die vollständige Fassung befindet sich im Historischen Staatsarchiv Lettlands unter den von Friedrich Konrad Gadebusch gesammelten und abgeschrieben Unterlagen zur livländischen Adelsgeschichte. Im vorliegenden Artikel werden neue Erkenntnisse vorgelegt, die aus dieser vollständigen Fassung von Virginus' Autobiographie gewonnen werden konnten.

Kai Tafenau (geb. 1975), MA, Estnisches Historisches Archiv, wissenschaftliche Mitarbeiterin der Publikationsabteilung; Doktorandin am Lehrstuhl für estnische Sprache der Universität Tartu, kai.tafenau@ra.ee

